

עומק הפשט

בס"ד, יום ג' פרשת בחוקותי כ"ג אייר תשע"ח,
מסכת נדרים - דף ח.

דיוני הלכה אקטואליים בסוגיות הנלמדות,
לעורר לב המעיין, ואין לסמוך על הדברים
הלכה למעשה.

גליון נושא:

נדר במגבית התרמה

אסיפת חירום!

אמירה: דין קבלת נדר בפה בלי הזכרת לשון נדר, מבואר בגמ' (נדרים דף ח.) האומר אשכים ואשנה פרק זה, אשנה מסכתא זו, נדר גדול נדר לאלוקי ישראל. ופירש הרא"ש (שם) שהוא הדין לכל דבר מצוה, מספיק קבלה בלבד, שהרי באשכים ואשנה לא הזכיר שום לשון נדר או שבועה, ומתחייב על ידי דיבורו בלבד, כמו שבצדקה מתחייבים על ידי קבלה לבד, שנאמר (דברים כג כד) בְּפִיךָ, זו צדקה. וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סימן ריג סעיף ב) האומר אשנה פרק זה, מתחייב לקיימו, כמו בנדר לתת צדקה.

בזמננו מצוי שעושים מגביות התרמה למטרות צדקה שונות (הקמת קרן עקב פטירת ראש המשפחה, החזקת תורה, הקמת בנין חדש למוסדות תורה וחסד, עזרה לאנשים במצוקה כלכלית, וכדומה), עורכים כנסים ואספות, כאשר כל משתתף באסיפת החירום מתחייב לתת סכום מסוים, או מכספו, או להשיגו מנדיבי עם.

בפועל, ברוב המגביות אחוז מסוים של הנדיבים אינם מקיימים את התחייבותם במלואה (יודעי דבר אומרים כי מדובר בכ-20% מהתרומות), ובפיהם מגוון הוראות היתר, והסברים יצירתיים, מדוע הפרו את התחייבותם.

1. שאלות מצויות

במציאות הזו תלויים כמה נדונים הלכתיים, כדלהלן:

נדר: והנה זה ברור שהמתחייב חייב לקיים דבריו, כמבואר בפנים מאירות (חלק ב סימן כה) לגבי קניית העליות בבית הכנסת, שאף אם אין חיוב מצד נדר, מכל מקום אם התחייב לתת לבית כנסת במעמד עשרה, אינו יכול לחזור בו, והמנהג לגבות ממנו, והולכים אחר המנהג. אולם יש לדון כאשר התחייב במגבית, האם יש כאן נדר גמור או לא.

למשל, כאשר התורם נקלע לקשיים כספיים, ואינו יכול לעמוד בסכום ההתחייבות. או כאשר התחייב לגייס את חלקו, וניסה בכל יכולתו, ולא הצליח להגיע לסכום שהתחייב עליו, ומה יעשה?

מחשבה: מה יהיה הדין, כאשר חשב בליבו סכום מסוים שאותו הוא רוצה לתרום, וחתם או סימן את התחייבותו בכתב, אך לא הוציא ממש בפיו לשון נדר?

ביטול הוראת קבע: אדם שחתם הוראת קבע למטרת צדקה, ורוצה להפסיקה בזמן מסוים, האם רשאי לעשות כך? או אם רוצה לשנות את ייעוד התרומה, ממוסד למוסד, האם מותר לו?

הגענו ליעד: נדון נוסף, כאשר מארגני המגבית קבעו סכום מסוים שהוא היעד של המגבית, וכבר אספו מספיק כסף והגיעו ליעד, האם רשאי כעת להפסיק את הוראת הקבע שלו, או להעביר אותה למגבית אחרת?

התרת נדרים: התחייב סכום לצדקה, ורוצה לחזור בו מהתחייבותו, האם יכול להישאל על נדרו, או שנחשב כנדר שהודר על דעת רבים שאין לו הפרה, ואולי דינו כדין נדרי צדקה, שאסור לעשות לו התרת נדרים על כך, משום הפסד עניים?

פנינים

מעטשינג

matching: שיטה מהפכנית חדשה, נפוצה מאוד כיום בעולם ההתרמה, הנקראת 'מעטשינג' (matching). לדוגמה; קובעים סכום יעד למגבית בסך 5,000,000 ₪, שהמוסד יצליח לגייס בתוך 24 שעות ביום מסוים, כאשר פילנתרופ גדול מתחייב להכפיל את סכום ההכנסות של המגבית, וממילא נוצרת אורה, שכל המשתתפים מתאמצים יחד להגיע לסכום של 2,500,000 ₪ כי אם לא יביאו סכום זה, הכל יפול.

ויש לדון האם תורם רשאי להתחייב בשקר, רק כדי שהמגבית יצליח? לפעמים מארגן המגבית לחוץ, כשרואה שלא מגיעים ליעד, ורוצה לארגן 'התחייבויות פיקטיביות', כדי שיראה כאילו כבר הגיעו ליעד, והמגבית לא תרד לטמיון, האם מותר? נדר אין כאן שהרי מכוונים בפירוש בלי נדר, אולם יש כאן איסור שקר, אונאת דברים, ואולי גם אונאת ממון וגזל.

וכתב הג"ר **יצחק יעקב וויס זצ"ל** (שו"ת מנחת יצחק חלק ג סימן צז) אסור בתכלית האיסור, להצהיר במגביות צדקה, שנותן סכום גדול יותר מכפי שבדעתו לתת, במטרה לגרום שחבירו יתן יותר.

והביא הוכחה לאיסור מהגמ' (סוכה דף כט.) בשביל ארבעה דברים נכסי בעלי בתים נמסרין למלכות וכו' ועל שפוסקים צדקה ברבים ואינן נותנין. מבאר המהרש"א (חידושי אגדות שם) בזה הלשון, היינו שבעלי בתים מנהיגי הקהילה, פוסקין צדקה מרובה ואינן נותנין כולה, שאומרים שלא היה דעתן לכך, אלא בשביל אחרים שיתנו נדבות כראוי. עכ"ד.

מבהיר המנחת יצחק, כי רואים מהמהרש"א, שמנהג כוזב זה כבר היה נהוג מדורי דורות, והוא מנהג גרוע, עד כדי שהחשיבו את אותם נדיבים הנוהגים כך, כעושים את אחד מארבעת הדברים החמורים ביותר, שעונשן גדול מאד, ואנן מה נענה אבתריה.

בירושלמי (ברכות פרק ז הלכה ב, נזיר פרק ה הלכה ג) ובמדרש רבה (מקץ פרשה צא) מסופר, שפעם הגיעו 300 נזירים לשמעון בן שטח, כדי שיתיר להם את נזירותם, אבל רק ל-150 נזירים, הוא מצא פתח להתיר את הנזירות. שמעון בן שטח פנה לינאי המלך, ואמר לו שיש 300 נזירים הצריכים כל אחד להביא 3 קרבנות, ובסך הכל צריך 900 קרבנות, והציע שהמלך ינדב חצי והוא עצמו יתן חצי. המלך הסכים להצעה, ושלח 450 קרבנות.

כאשר שמע ינאי ששמעון בן שטח לא נתן כלום, כעס עליו, אבל שמעון בן שטח נימק את מעשהו, שכך כתוב **בפסוק** (קהלת פרק ז) **כִּי בָצַל הַחֲכָמָה בְּצַל הַפֶּסֶף**, ואם כן החלק של המלך הוא הכסף וחלקו הוא החכמה שהתיר את הנדר. קרא עליו ינאי את המשך הפסוק **וַיִּתְרוֹן דַּעַת הַחֲכָמָה תַּחֲיָהּ בְּעֵלְיָהּ**.

מסיים המנחת יצחק, משמע מתשובת שמעון בן שטח, שרק מכח האמתלא שהביא על ידי התרת הנדרים, היה רשאי לומר כן. ובלי זה אסור להתחייב בשקר בשביל שיתנו אחרים. ❖

רמיזה: בדרך כלל, משתתפי המגבית לא נוקבים בפירוש 'לשון התחייבות גמורה' שיחשב כנדר, אלא הגבאי מכריז פלוני מתחייב לתת --- והתורם מכריז סכום, או מסמן בידי את הסכום. במגביות בשבת קודש, המציאו שיטה מקורית להתרמה, מחלקים כרטיסים לציבור המתפללים, בו רשום כתב התחייבות, על גבי הכרטיס מודפס באותיות בולטות שם המתפלל, כל תורם מסמן באמצעות סימניה סכום התחייבות (50 - 100 - 180 - 360 - אחר), ומספר חודשים לחיוב (24 חודשים - 36 חודשים - 50 חודשים - אחר).

וראה בעומק הפשט גיליון 160, שנחלקו הפוסקים לגבי נדר בעליה לתורה, האם נחשב נדר כי הגבאי שליח של המתחייב, או שרמיזה בלבד מספיק להחשיב כנדר מדין ידות. כמו כן דנו הפוסקים האם לגבי נדר כתיבה כדיבור.

2. נדרי צדקה על ידי התחייבות

בדיבור: מבואר בגמ' (ראש השנה דף ו.) שאדם מתחייב צדקה באמירה, משום 'בְּפִיךָ זו צדקה'. ואם כן אדם שהתחייב בפירוש סכום מסוים במגבית, נחשבת התחייבותו כנדר, ומחוייב לקיים דיבורו, ואין יכול להפטר ממנו. משום כך מזהיר השו"ע (יורה דעה סימן רג סעיף ד, רנז סעיף ד) לא לנדור שום דבר, אפילו למטרות צדקה, ואם קובעים צדקה לכל אחד כמה שצריך לתת, וצריך להתחייב עמהם, יאמר שיתן את חלקו 'בלי נדר', והוסיף הש"ך בשם הפרישה, שלא מספיק שהוא אומר 'סתם' בלי להזכיר לשון נדר, כי מסתמא יחול כדין נדרי מצוה, אלא צריך שיגיד במפורש 'בלי נדר'.

איסור שקר: אמירת 'בלי נדר', מועילה להציל אותו שלא יכשל בעוון נדרים, דוקא כאשר באמת בדעתו הוא רוצה לתת, אלא שבסוף קרה אונס והוא לא נתן. אבל אם בשעת המגבית אינו מתכוון בכלל לתת באמת, עובר בדיבורו על איסור שקר, דכתיב (שמות כג ז) מְדַבֵּר שֶׁקֶר תִּתְּחַקֵּק.

בכתב: חתימה שחותם התחייבות על הוראת קבע, נחלקו הפוסקים האם דינה כנדר; יש מקילים שאין כאן נדר, כיון שלא דיבר אלא רק חתם, ויש מחמירים שהכתיבה נחשבת כדיבור. ועוד שמצוי בשעת חתימת הוראת קבע, שאומר גם בפיו, את הסכום שעליו התחייב לצדקה.

לגבי 'בל תאחר' בנדרי צדקה, מבואר בשו"ע (יו"ד סימן רנז סעיף ג) שהאומר 'הרי עלי סלע לצדקה', או 'הרי סלע זו צדקה', חייב לתת אותה לעניים מיד, ואם התעכב מלתת, עובר על 'בל תאחר', אם יש שם עניים שאפשר לתת להם את הצדקה. וכתב הרמ"א (שם) בשם המרדכי (בבא בתרא פרק א, ראש השנה פרק א) שכל זה דוקא בצדקה שיכול לחלק בעצמו לעניים, אבל צדקה שנודרים בבית הכנסת, שצריכים לתת אותה לגבאי שיחלק לעניים, כל זמן שהגבאי לא תבע אותו אינו עובר אם מתאחר. אבל אם תבע אותו הגבאי, ויש לו עכשיו עניים שצריך לחלק להם מיד את הכסף, עובר על בל תאחר מיד.

3. אין יכול לחזור בו

נדר: לדעת הג"ר יצחק אייזיק סילבר שליט"א, התחייבות צדקה במגבית, דינה כנדרי מצוה, כמפורש בשו"ע, ואין שום היתר לא לקיים את התחייבותו, כי אם כשיתנה בפירוש בשעת ההתחייבות שיהיה 'בלי נדר'. ענין נדרים חמור מאוד, כמבואר בגמ' (שבת דף לב:), בעוון נדרים מתה אשה של אדם, בעוון נדרים בנים מתים כשהן קטנים.

פרטי הדין, ראה בספר כל נדרי (פרק סא סעיף כט-לא), שנחלקו הפוסקים האם מותר לשנות מעני לעני, אבל על ידי שאלה ודאי מותר, ואין בזה את איסור להישאל על נדרי צדקה. אכן אם לא הוציא בפיו, אלא רק גמר בליבו לתת לעני מסויים או למטרה מסויימת, יתכן שמותר לשנות לצדקה אחרת לכל הדעות.

והוסיף שם (סעיף לד) שאם העשיר העני, או שאספו כסף לנישואי עני ולבסוף יש מספיק כסף וכדומה, דנו הפוסקים אם נפטר מהתחייבותו בלי התרת נדרים, או שכן צריך התרת נדרים, ורק אז נפטר. וכן כשנדר לתת מעות למוסד מסויים ונסגר המוסד, הובאו שם כמה שיטות בזה. ומבואר **בחתם סופר** (סימן רלז) הביאו הפתחי תשובה (יו"ד סימן רנח ס"ק ז), וכן כתב בערוך השלחן (יו"ד רנח סעיף כא), שאם העני אינו צריך את הכסף אין צריך התרת נדרים, שעל דעת כן לא נדר.

אם העני אינו רוצה לקבל את הצדקה, פטור מלתת. ויש שהסתפקו בזה, כיון שצדקה מכפרת ולכן אין העני יכול למחול לנותן על כך.

לא גבו: מצוי, שחתם על הוראת קבע וכדומה, ולא גבו ממנו, שלפי הדיעה הראשונה אינו מחוייב לרדוף אחרי הגבאים, כמו שכתבו הפוסקים, שאם העני סירב לקחת את הכסף, אינו חייב לרוץ אחריו (אינו מוכרח, שיתכן שרק במחילה של העני נפטר, אבל ברשלנות הגבאי אינו נפטר). ולפי

המחמירים, צריך להודיע לגבאי הצדקה שחשבוננו לא חויב. ויתכן שלפי כל הצדדים פטור, שזה אומדנא ברורה שעל דעת כן לא נדר.

התחייב לגייס: שמעתי מחכמי הוראה שליט"א לגבי אדם שהתחייב בהקמת הקרן, לגייס סכום מסוים מקרובים וידידים (ולא אמר 'בלי נדר'), ולא עלה בידו להשיג את מלוא הסכום, שאין זה בכלל נדרי צדקה, שכן יש כאן אומדנא ברורה שהתחייב להשתדל ולעשות כפי יכלתו, ומכיון שניסה ופעל באופן סביר, שוב נפטר מחיובו.

נדר בטעות: באורח צדקה פסקי הג"ר ניסים קרליץ שליט"א (אות ל) מבואר, שאם התחייב בטעות לא חל הנדר. ולכן אם התחייב סכום מסוים לצדקה למוסד ידוע, ואחר כך נודע לו שאביו או חמיו או שאר קרוביו עניים מרודים, ומחמת קורבתם יש להם דין קדימה במצות צדקה, כמבואר בשו"ע (יו"ד סימן רנא סעיף ג), יכול לחזור בו ולתת לקרוביו כדין נדר בטעות, שאילו ידע באותה שעה שקרוביו עניים, לא היה נודר. אבל אם בשעה שהתחייב למוסד לא היו קרוביו עניים, ורק אח"כ נהיו עניים, אינו יכול לבטל התחייבותו.

4. הוראת קבע

הרמ"א (חו"מ סימן ס סעיף ג) פוסק כי הנודר לתת מזונות לעני ולא פירש זמן חייב לתת כל זמן שנצרך העני. והסביר חתם סופר (שו"ת חו"מ סימן ט) שהוא ספיקא דדינא האם התכוון ליום אחד או לעולם, וספק נדרים להחמיר.

ודנו הפוסקים במקרה שחתם על הוראת קבע, בלי להגביל את מספר החודשים; לדעת הגר"נ קרליץ שליט"א (באורח צדקה פרק יד הלכה לט) מותר לחזור מההוראת קבע אחרי שנה שבוצע גביה, שמסתמא נותן הוראת קבע לשנה. לדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (באורח צדקה פרק יד הלכה לט, קב ונקי חלק ב עמוד שמא), גם כעבור שנה אסור לבטל את ההוראת קבע בלי התרת נדרים, שיש כאן התחייבות לצדקה בלתי מוגבלת, אבל להישאל מותר, למרות שבסתם צדקה אי אפשר להישאל.

ולדעת הג"ר יעקב בלוי זצ"ל (צדקה ומשפט מהדורה חדשה פרק ד הלכה יד הערה לה) יש להסתפק האם מותר לבטל הוראת קבע בלי התרת נדרים, ומן הראוי להחמיר לא לבטלו ללא התרה, ומדין אומדנא אפשר להקל יותר, ואפשר שלאחר שנה יכול להפסיק עכ"פ כשירצה ליתן לצדקה אחרת, וראוי לעשות על ידי התרה. ומדגיש שם, למרות שיש סעיף בכל הוראת קבע, שרשאי לבטלו בכל עת, מכל מקום אינו מסלק את הנדר. אכן לדעת הג"ר צבי ובר שליט"א והג"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א כאשר לא מפרט מספר חודשים, אין זה נדר לעולם, ורשאי לבטל את ההרשאה כי לא מסתבר שהתחייב לתת לעולם.

5. סכנה להתיר!

סיבות מוצדקות: אדם שהתחייב במגבית ולא אמר 'בלי נדר', וכעת חפץ להישאל על נדרו ולהפסיק את תרומתו, אינו יכול לעשות התרת נדרים, כמבואר ברדב"ז (מובא בפתחי תשובה יו"ד סימן רנח ס"ק ו) שאסור להתיר נדרי צדקה, בכדי שלא להפסיד את העניים, ואף יש בזה סכנה, אלא אם כן יש לכך סיבה מיוחדת ומוצדקת.

הפוסקים הזכירו מספר דוגמאות, לתנאים מוצדקים, שכאשר הם קיימים, מותר להתיר נדרי צדקה; א. אם חל שינוי לרעה, במצבו הכלכלי או הבריאותי של הנודר, או של קרוביו. ב. כאשר הנודר רוצה לשנות, ולתת את הצדקה לקרוביו, שגם הם זקוקים לצדקה, ומוטלים עליו משום ומבשרך לא תתעלם (ישעיהו נח ז), או שסתם רוצה להעביר לצדקה אחרת, ואין כאן הפסד עניים. ג. אם לא נדר בפיו, אלא רק החליט בלבו לתרום לצדקה. ד. אם הנודר כבר עבר על נדרו, והתרת הנדר תציל אותו מהאיסור למפרע (עלון המשפט גיליון 23 עמוד ב סעיף 6).

אולם נפסק בשו"ע יו"ד (סימן רכח סעיף כא כג) שנדר שהודר ברבים יש לו התרה, ונדר שהודר על דעת רבים אין לו התרה בלא דעתם, ולא די ללכת אל חכם, ויש לדון כיצד לידון נדר זה. פשטות הוי ברבים ולא על דעת רבים, וכמו שכתב הש"ך (בס"ק עד) הודר ברבים היינו במעמד רבים ולא אמר על דעת רבים. אולם בשו"ת חת"ס (יו"ד סימן רמב) דן ברבים שהתחייבו על סכום לצורך בנין

בית הכנסת ויש כאלו שרוצים לחזור בהם, וכתב בס"ק ג דיתכן שנחשב על דעת רבים שאין לו התרה, על פי מה שכתב הש"ך (ס"ק פו) ארבעה שנשבעו יחד לעשות איזה דבר מיקרי נשבע על דעת רבים. ובשו"ת מנחת יצחק (חלק ד סימן כט) שמביא מאחרונים שמי שהודיע להקהל, שהוא נדר כך וכך, הוי נדרו כמו על דעת רבים, דלא מהני התרה. וא"כ יש לדון שלא יוכלו להתיר ללא דעתם של כל אלו שהשתתפו באסיפה.

סיכום הגיליון:

6. דינים העולים

- א. נדר: אמר בפיו, או חשב לתת צדקה חייב לקיים נדרו, ולכן בכל התחייבות למצוה צריך לומר 'בלי נדר'.
- ב. בל תאחר: בנדרי צדקה, עובר כאשר לא נותן לעני שהזדמן לפניו. אבל במגבית אינו עובר על 'בל תאחר', אלא רק בשעה שהגבאי צדקה פנה אליו.
- ג. קרוב: כאשר התחייב סכום, ונודע לו כי באותו זמן קרובו היה זקוק לכסף, רשאי לחזור בו.
- ד. הוראת קבע: חתם הוראת קבע ללא הגבלת זמן, רשאי לעשות התרת נדרים, ויש אומרים שאין צריך התרת נדרים כי לא מסתבר שהתחייב לתת לעולם. ויש אומרים שההיתר לחזור הוא רק לאחר שנה שבוצע הוראת קבע.
- ה. השתדלות: התחייב לגייס סכום כסף מסוים, והשתדל את כוחו ולא הגיע ליעד, יצא ידי נדרו.
- ו. יעד: הגיעו ליעד שהקציבו לעצמם, נחלקו הפוסקים אם רשאי לבטל התחייבותו.
- ז. מגבית: התחייב סכום מסוים במגבית בפני רבים, מצד הדין אינו יכול לחזור בו בלי התרת נדרים שדינו כנדר גמור. ויש לדון האם יכול לעשות התרת נדרים. ואם התנה בפירוש בזמן ההתחייבות 'בלי נדר', יכול לחזור בו בלי התרת נדרים.
- ח. התרה: אסור להתיר נדר שהוא לטובת העניים או לטובת הקדש, אבל מותר כשיש סיבה מוצדקת באופנים שהתבארו. ❖

'עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com

הודעה:

נשארה כמות
מצומצמת של אוגדן
גיליונות 'עומק הפשט'
(1-135)
המחיר 30 ₪
ניתן להשיג בחנות
'ספרי הישיבה' רחוב
בית ישראל 3 ירושלים

הנושא לשבוע הבא:

'הדרן עלך' - נדרים דף ח.

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפ"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.

וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

זכות הדפסת הגיליון
לרפואת הרב יצחק
בן שרה שליט"א
לרפואה שלימה בתוך
שאר חולי ישראל